

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.1.11
УДК 342.9

*Пичурин А. А.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-4515-0663*

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті з метою визначення ключових характеристик понять «контроль» та «державний контроль» проведено науковий огляд їх тлумачення. Сформульовано авторське бачення щодо тлумачення державного контролю у сфері використання інформаційних технологій. Зазначено, що контроль – це відносини між двома сторонами, в яких перша є суб'єктом контролю та здійснює цілеспрямоване спостереження та координаційний вплив на другу, тобто об'єкт контролю, з метою забезпечення відповідності його стану, процесу функціонування, законодавчо визначеним параметрам, показникам, стандартам, тощо. В процесі контролю суб'єкт має право та можливість втручатись в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта та фактично має над ним владу відповідного ступеня.

Аргументовано, що категорія «державний контроль» характеризується наступними аспектами: 1) термін «державний» у даному контексті інформує про основного та єдиного суб'єкта його здійснення – державу, в особі уповноважених законодавством органів влади, які володіють відповідними правами, ресурсами, а також несуть при цьому юридичні обов'язки; 2) державний контроль суворо регламентується законодавством України, яке визначає його межі, завдання, особливості, суб'єктів та інші механізми реалізації; 3) даний різновид контролю ґрунтується на принципах, що є вихідними засадами роботи всього публічного сектору та скеровують роботу органів державної влади; 4) об'єктом державного контролю є діяльність юридичних або фізичних осіб, що має особливу суспільну значимість, наслідки, критично впливає на соціум, економіку, екологію у зв'язку із чим потребує регулювання та спостереження з боку держави; 4) державний контроль здійснюється за допомогою спеціальної системи заходів, засобів та способів, які мають державно-владний (адміністративний), примусовий характер, дозволяють не тільки втручатись в оперативний процес роботи підконтрольного об'єкту, а також застосовувати міри юридичної відповідальності.

Зроблено висновок про те, що державний контроль у сфері використання інформаційних технологій – це публічно-владна діяльність уповноважених органів влади, яку складає система спеціальних адміністративних заходів, засобів та способів впливу і полягає у перевірці, спостереженні за фізичними та юридичними особами, які використовують інформа-

ційні технології в суспільно-важливих, критичних сферах або в особливо-значимому форматі, що зачіпає суспільні права, свободи та інтереси.

Ключові слова: контроль, державний контроль, інформаційні технології, суб'єкт здійснення контролю.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку держави інформаційні технології (далі - ІТ) інтегрувались практично в усі сфери суспільного життя, у зв'язку з чим контроль за їх використанням стає все більш актуальним питанням. Використання ІТ у рамках державного управління, бізнесу та соціальної царини несе в собі, як нові можливості національного розвитку, так і велику кількість загроз, пов'язаних із інформаційною безпекою, захистом персональних даних, правами користувачів інформаційних систем, різноманітними злочинними зловживаннями в процесі використання цифрових та комп'ютерних технологій. Через це, обов'язком держави є прийняття та вирішення нових викликів, пов'язаних із забезпеченням правопорядку і безпеки в сфері використання ІТ, за допомогою доступних нормативно-владних інструментів, одним з яких є державний контроль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день державний контроль є одним з найважливіших та найдієвіших інструментів державно-владного впливу, за рахунок якого підтримується законність та належний рівень правового порядку. Через це зміст та сутність державного контролю неодноразово ставали предметом численних наукових робіт. Зокрема, цій категорії приділили свою увагу такі вчені, як: Г. М. Бистрик, О. Г. Бондар, Ю. М. Воронін, Е. Ю. Грачова, Е. М. Гутцайт, Ю. А. Данілевський,

В. В. Денисенко, А. В. Денисова, В. В. Долежан, В. М. Гаращук, О. В. Головкін, О. А. Євтушевська, Т. С. Єдинач, Р. О. Ємець, Т. С. Кичилук, В. І. Курило, П. П. Овсянніков, О. П. Світличний, В. О. Хуторянський та багато інших. Втім, незважаючи на широке наукове підґрунтя, державний контроль має багато сфер застосування в рамках, яких особливості його вираження комплексно не досліджувались. Однією із таких галузей є сфера використання інформаційних технологій.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття державного контролю у сфері використання інформаційних технологій. Враховуючи виділену мету, завданнями статті є: опрацювати теоретичні підходи до тлумачення поняття державного контролю; встановити особливості реалізації даної категорії в сфері використання інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження необхідно розібратись із внутрішнім змістом та особливістю державного контролю у сфері використання ІТ. В основі його сутності лежить поняття «контроль», яке має полігалузеве визначення. Останнє походить від французького терміну «contrerole», що в перекладі означає ведення другого списку рахунків для перевірки одного іншим, що й робиться контролерами, які ведуть свої записи паралельно із записами касирів [1, с. 104].

Існує також думка, що французьке «controle» утворилося від латинського «contra» – префікс, що означає «протидію», «протилежність» тому, що виражено в другій частині слова, наприклад, «контрреволюція», «контрманевр». У другій частині слова «контроль» міститься слово «роль» (від латинського «role»), тобто міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь. В цьому випадку зі змісту слова «контроль», окрім «перевірки», впливає ще один зміст цього слова, який іноді не береться до уваги, - протидія чомусь небажаному. З цього виходить найбільш правильно розглядати контроль, як спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку кого-небудь [2; 3, с. 12].

Спираючись на викладене, можемо вказати: контроль – це відносини між двома сторонами, в яких перша є суб'єктом контролю та здійснює цілеспрямоване спостереження та координаційний вплив на другу, тобто об'єкт контролю, з метою забезпечення відповідності його стану, процесу функціонування, законодавчо визначеним параметрам, показникам, стандартам, тощо. В процесі контролю суб'єкт має право та можливість втручатись в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта та фактично має над ним владу відповідного ступеня. Одним із різновидів контролю є державний, який здійснюється в межах різноманітних сфер суспільної діяльності, а також має правові та інші спеціальні ознаки.

Поняття «державний контроль» зустрічається в різних законодавчих актах, але розкривається

лише в окремих з них. Наприклад, відповідно до Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», державний контроль – це діяльність компетентного органу, його територіальних органів, державних інспекторів, державних ветеринарних інспекторів, помічників державного ветеринарного інспектора та уповноважених осіб, що здійснюється з метою перевірки відповідності діяльності операторів ринку вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, а також усунення наслідків невідповідності та притягнення до відповідальності за порушення відповідних вимог. Державний контроль включає також діяльність з перевірки відповідності законодавству про побічні продукти тваринного походження під час ввезення (пересилання) таких продуктів на митну територію України [4].

В положеннях Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» зазначається, що державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспіль-

ства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [5].

Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» державний експортний контроль визначено, як комплекс заходів з контролю за міжнародними передачами товарів, їх використанням юридичною чи фізичною особою, що здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та іншими державними органами з метою забезпечення захисту інтересів національної безпеки та відповідно до міжнародних зобов'язань України [6].

На сторінках юридичної літератури державний контроль розглядається в аспекті декількох концепцій. Так, окрема група науковців наділяють категорію значенням діяльності. Наприклад, за В. С. Шестаком державний контроль – це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [7, с. 12-13]. «Державний контроль – це самостійна, функціонально виділена і об'єктивно необхідна діяльність, що має свій вираз у цілеспрямованій, самостійній роботі. Він відіграє ва-

жливу роль як перевіряюча і спрямовуюча сила з метою уникнення можливих відхилень чи неправомірних рішень при виконанні завдань і досягненні поставлених цілей», – пише О. Ф. Андрійко [8; 9, с. 131]. О. М. Бандурка слушно зазначає, що сутність і призначення державного контролю полягає у діяльності із спостереження за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта, отриманні об'єктивної й достовірної інформації про стан законності та дисципліни, застосуванні заходів щодо попередження й усунення порушень законодавства, виявленні причин та умов, що сприяли порушенню правових норм, застосуванні заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм права [10; 11].

Аналізуючи різні підходи до визначення сутності і значення поняття «державний контроль», М. М. Терещенко запропонувала розуміти цю категорію, як форму реалізації державного управління, яка забезпечує перевірку виконання законів та інших нормативних актів із метою недопущення відхилень від встановлених законодавством норм та правил; особливу функцію держави, яка виражається в діяльності її органів і спрямована на отримання та аналіз інформації про процеси та явища, що відбуваються в суспільстві, встановлення порушень і відхилень від нормативних і індивідуальних приписів [12, с. 120].

Досить змістовно та комплексно сутність поняття державного контролю розкриває Т. В. Маматова. На відміну від багатьох інших теоретичних підходів дослідниця пропонує трикомпонентне визначення зазначеного терміну: 1) державний

контроль (правова компонента) – це реалізація функції втручання держави в діяльність будь-яких організацій у разі виникнення загрози безпеці людини, держави, навколишнього середовища; 2) державний контроль (функціональна компонента) – це процес вироблення корегувальних дій, що базується на порівнянні фактичного та заявленого стану об'єкта відповідно до визначених критеріїв; 3) державний контроль (інформаційна компонента) – це виявлення фактів або намірів, що можуть призвести до виникнення загрози безпеці людини, держави, навколишнього середовища [13; 14, с. 63-64]. Противниками однополярного визначення поняття державного контролю також є Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний та В. К. Шкарупа, які вбачають сутність категорії в наступному: 1) спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта; 2) одержанні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності та дисципліни; 3) вживанні заходів по запобіганню й усуненню порушень законності та дисципліни; 4) виявленні причин та умов, що сприяють правопорушенню; 5) вжитті заходів щодо залучення до відповідальності осіб, винних у порушенні законності та дисципліни [15, с. 95-96]. Досить унікальним є визначення державного контролю виділене В. С. Ківаловим. Як вважає вчений, контроль призначений для оцінювання відповідності здійснення функцій завданням, поставленим перед управлінням. Контроль забезпечує конкретність управління й здійснення його відповідно до прийнятих рішень. За допомогою контролю суб'єкт управління отримує інформацію про результати діяльності, а також про ті

помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання зовсім інших результатів [16, с. 292; 17, с. 210-211].

Висновки. З вищенаведеного можна констатувати відсутність на сьогоднішній день єдиного наукового визначення поняття «державний контроль», а тим більше законодавчого обґрунтування. До його загальних властивостей, виходячи із представлених тлумачень, доцільно віднести наступні: 1) термін «державний» у даному контексті інформує про основного та єдиного суб'єкта його здійснення – державу, в особі уповноважених законодавством органів влади, які володіють відповідними правами, ресурсами, а також несуть при цьому юридичні обов'язки; 2) державний контроль суворо регламентується законодавством України, яке визначає його межі, завдання, особливості, суб'єктів та інші механізми реалізації; 3) даний різновид контролю ґрунтується на принципах, що є вихідними засадами роботи всього публічного сектору та скеровують роботу органів державної влади; 4) об'єктом державного контролю є діяльність юридичних або фізичних осіб, що має особливу суспільну значимість, наслідки, критично впливає на соціум, економіку, екологію у зв'язку із чим потребує регулювання та спостереження з боку держави; 4) державний контроль здійснюється за допомогою спеціальної системи заходів, засобів та способів, які мають державно-владний (адміністративний), примусовий характер, дозволяють не тільки втручатись в оперативний процес роботи підконтрольного об'єкту, а також

застосовувати міри юридичної відповідальності.

Викладене дає можливість зробити висновок про те, що державний контроль у сфері використання інформаційних технологій – це публічно-владна діяльність уповноважених органів влади, яку складає система спеціальних адміністративних захо-

дів, засобів та способів впливу і полягає у перевірці, спостереженні за фізичними та юридичними особами, які використовують інформаційні технології в суспільно-важливих, критичних сферах або в особливо-значимому форматі, що зачіпає суспільні права, свободи та інтереси.

Список використаних джерел

1. Марченко Б. М. Адміністративна діяльність державної прикордонної служби України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро. 2009. 223 с.
2. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні : навч. посібник. Харків : Нац. юрид. акад. України, 1999. 176 с.
3. Лученко Д. В. Контрольне провадження : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2003. 180 с.
4. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин : Закон України від 18.05.2017 №2042-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 31. Ст. 343.
5. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 №877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.
6. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 №549-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 23. Ст. 148. Ст. 2975.
7. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2002. 16 с.
8. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. К., 1999. 378 с.
9. Буткевич С. А. Адміністративно-правий статус Державного комітету фінансового моніторингу України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро. 2009. 233 с.
10. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. О. 1996. 55 с.
11. Яковлева Г. Державний нагляд і контроль у сфері соціального забезпечення населення України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 90–93.
12. Терещенко М. М. Державний контроль: сутність, основні підходи та концепції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2019. Том 30(69). С. 117–121.
13. Маматова Т. В. Трактуння поняття «державний контроль» у сучасному законодавстві України та його уточнення. *Вісник Державної служби України*. 2004. № 1. С. 23–26.
14. Макаренко Ю. Дефініція державного контролю у сфері земельних ресурсів: проблемні питання формулювання. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. МАІ. С.62–66.
15. Адміністративне право України : навч. посіб. Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. К.: Вид. Паливода А. В. 2003. 384 с.

16. Адміністративне право України : підруч.. за заг. ред. С. В. Ківалова. О. : Юрид. літ, 2003. 896 с.

17. Гончаренко Г. А. Система суб'єктів державного контролю над сектором безпеки: поняття та основні види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №3. С. 209–213.

Pychuryn Artem, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0009-4515-0663

The concept of state control in the sphere of the use of information technologies

In the article, in order to determine the key characteristics of the concepts of «control» and «state control», a scientific review of their interpretation is conducted. The author's vision of the interpretation of state control in the field of information technology use is formulated. It is noted that control is a relationship between two parties, in which the first is the subject of control and exercises targeted observation and coordination influence on the second, that is, the object of control, in order to ensure compliance with its state, functioning process, with legally defined parameters, indicators, standards, etc. In the process of control, the subject has the right and opportunity to intervene in the operational activities of the controlled object and actually has the appropriate degree of power over it.

It is argued that the category of “state control” is characterized by the following aspects: 1) the term “state” in this context informs about the main and sole subject of its implementation – the state, represented by the authorities authorized by law, which possess the relevant rights, resources, and also bear legal obligations; 2) state control is strictly regulated by the legislation of Ukraine, which defines its boundaries, tasks, features, subjects and other mechanisms of implementation; 3) this type of control is based on the principles that are the basic principles of the entire public sector and guide the work of state authorities; 4) the object of state control is the activity of legal entities or individuals that has special social significance, consequences, critically affects society, the economy, and the environment, and therefore requires regulation and supervision by the state; 4) state control is carried out using a special system of measures, means, and methods that are of a state-authority (administrative), coercive nature, allowing not only to intervene in the operational process of the controlled object, but also to apply measures of legal liability.

It is concluded that state control in the field of information technology use is a public-authority activity of authorized authorities, which consists of a system of special administrative measures, means and methods of influence and consists in checking and monitoring individuals and legal entities who use information technology in socially important, critical areas or in a particularly significant format that affects public rights, freedoms and interests.

Keywords: control, state control, information technology, subject of control.